

ÍGY ÉLTÜNK

– Dimény János feljegyzései. Közreadja dr. Nagy Lajos –

(I. rész)

„Szeretettel és tisztelettel írtam dr. Nagy Lajos doktor úr részére, aki engem sokat gyógyított. Ha érdemesnek tartja e füzetben leírtakat, kérem szépen őrizze meg, hogy emlékében én is éljek. Feljegyezte 1975 augusztusában Dimény János, született 1894. június 1.” – írja egy százlapos füzet első oldalára János bácsi, amelyet én adtam a kezébe azzal a feladattal, hogy írja le mindazt, amit a faluról, a családjáról és saját magáról tud.

Sietek megjegyezni, hogy az egy füzetből hat lett, hiszen hályogkovács módjára nem is sejtettem, hogy a füzet tartalmának leírásával az akkori hatalom szemében mekkora bünt követek el. Szerencsére senkinek nem szúrt szemet az akkor már nagybeteg János bácsinál tett gyakori látogatásom, aki öreg feleségével külön házban lakott, s egyébként is ezt-azt szokott feljegyezni, sőt időnként még naplót is írt, így a gyermekei, családtagjai számára sem tűnt fel, hogy az öreg írogat valamit.

Egyszer tanúja voltam az egykori háborús bajtársával, idős Szász Domokossal való beszélgetésének, ahol csak úgy röpködtek a különböző galíciai és olaszországi nevek, mintha az itteni szomszéd falvakról beszélgetnének. Ekkor jöttem rá, hogy ők – és még más egykori bajtársak – az évek során sokszor átbeszélhették háborús élményeiket, s a jófejű János bácsi emlékében az események kicsiszolódva úgy élnek, mint a hajdani mesemondók emlékében az elmondandó népmesék. Nem akartam, hogy a sírba vigye – a nemsokára meghalt – János bácsi ezt a tudását, ezért biztattam a falutörténet és a határnevek leírása után háborús élményeinek leírására is.

Az általa is nagyon dicsért tanítója annak idején nagyon jól megtanította írni a jóeszű fiúcskát, mert olyan olvasható szép betűkkel ír, és olyan helyesen, hogy ma sok érettségizett megirigyelhetné. Csak egy-egy értelemzavaró hibát javítottam ki, úgy közlöm, ahogy írta.

Gyakorlatilag a huszadik század első felének helyzetét írja meg, amelynek központjában az első világháború áll, de a család kapcsán néha-néha átugrik a tizenkilencedik századba, a végén a második világháború és a kollektivizálás kapcsán a huszadik század második felébe is, de érezhetően

nem akart írni olyan eseményekről, amelyeknek még nincs meg a történelmi távlata.

Írásán végigvonul egyfajta derűs életszemlélet, a túlélés útjainak keresése, az elesettek sajnálása.

Kitűnik az érthetetlen harcmodor, amikor mind az orosz, mind az olasz fronton egy-egy magaslat el-, illetve visszafoglalásáért ezek haltak meg mindkét oldalon. Aztán az is érthetetlen számomra, hogy miért ingáztatják a csapatokat az egymástól ezer kilométer távolságot is meghaladó orosz, illetve olasz frontok között.

Sajnos, a változás után a negyedik és ötödik füzetet közlésre átadtam a Háromszék szerkesztőségének, és ott egy loomtalanítás során eltűntek. Az olasz fronton folyó utolsó harcokról, a hazatérésről, a civil élet megkezdéséről volt benne szó, amelyet a háború befejezése előtti hónapokban vütközött még kétségbeesetten.

Szerencsére az utolsó füzetben, az említés szintjén még ír néhány mondatot ezekről, így tudjuk, hogy mi is történt ekkor.

Pontos névsort készít mindkét háborúban részt vett falustársairól, a hősi halottakról részletes személyleírást adva, ami azt hiszem, egyedülálló a háborús emlékiratokban. Amikor a változás után két réztáblára felírtattuk ezeket a neveket, nem volt nehéz dolgunk.

Őt saját és egy nevelt gyermekéből mind derék embereket nevelt. Az egyik fia dr. Dimény Imre, professzor emeritus, akadémikus, Magyarország földművelésügyi és élelmiszeripari minisztere, majd a Gödöllői Kertészeti Egyetem rektora, számos ország egyetemének a díszdoktora volt.

Az utolsó füzet végére ezt írta Dimény bácsi: „én ezeket azért írtam, mert azt tapasztaltam, hogy azok, akiknek ezt le kellett volna írniuk, nem írták le.”

Íme a megmaradt füzetek tartalma. (Dr. Nagy Lajos)

* * *

Én, Dimény János, születtem 1894. június 11-én, édesapám, Dimény Mózes született 1842. nov. 10-én, édesanyám Kis Éva sz. 1859. október 5-én. Édesapám görögkeleti, édesanyám református volt. Apai nagyapám, Dimény János sz. 1790 körül, anyai nagyapám, Kis Ferenc született Komollón 1819-ben, nagyanyám Opra Éva Szentiványban született. Anyai dédapám, Kis Mózes sz. Komollón 1780-ban. Édesanyám szerint anyai dédanyám Kotolona Mária román asszony volt,

1790 körül született Bácssteleken. Édesanyám szerint dédanyám nagy pénzgyűjtő volt, a pénzt korszóba gyűjtötte. Volt abban a korszóban arany-, ezüst- és rézpénz. Amikor dédanyám özvegyen maradt, édesanyám – mint unokája – gondozta, s ilyenkor dédanyám mindig a korszóból adott valami pénzt. Aztán dédanyám hirtelen elhalt, mikor édesanyám reggel odament, hogy tüzet tegyen, a korszó nem volt sehol. Aztán hogy a korszó nem került elő, elterjedt az a hiedelem, hogy az öregasszony elásta a korszót valahova. Ebből kifolyólag még én is sokat kutattam a bennvalómon, mert ez a bennvaló később az én bennvalóm lett, de a korszó nem került elő. A fenn leírtakon kívül nekem az őseim nem ismeretesek. Ahogy a szüleimtől hallottam, anyai nagyapám írástudó ember volt és nagy halász. A komollói Nyírben van egy tó, amelyet a mai napig „Küs Ferenc tójának” neveznek. Ez a tó onnan kapta a nevét, hogy nagyapám a nevezett tóba varsákat rakott le este, hogy a halak reggelig menjenek bele. Reggel korán felkelt nagyapám, megnézni, hogy mi az eredmény. De egy másik ember, névleg Nagy Laci korábban kelt, és amikor nagyapám sötét hajnalban a tó szélére ért, akkor látja, hogy valaki vizsgálja az ő varsáit. Nagyapám fejszével rontott Nagy Lacira, de ez látva a veszélyt, elszaladt.

Akkortájtban az összes tavak tele voltak hallal, s mikor télen befagyott, varsával halásztak. Csigolyából varsát csináltak, belül megkenték puliszkával. A jégen léket vágtak, azon leeresztették a varsát a tóba. Kívül meg volt a varsa valamivel erősítve, hogy tudják, mihelyt van a varsa. Mikor nagyapám kiabálni kezdett Nagy Lacira, akkor már többen voltak a Nyírben, mind a varsáikat vizsgálva, s hallották, hogy „Te tolvaj, hogy mertél az én tómba jönni, hogy merted az én varsáimat felverni?!” Ha pedig valaki a más varsájába nyúlt, azt mondták, hogy felverte a más varsáját és ez nagy bűn volt.

Sajnos Kis Ferenc nagyapám korán elhalt, és így édesanyámékat a nagyanyám nevelte fel. Apai nagyapámról, Dimény Jánosról és nagyanyámról, Csűrös Juliannáról nem sokat tudok, mert ahogy édesapám beszélt, hamar elhaltak valamilyen járványos betegségben, így édesapám két testvérével együtt már 12 évesen árván maradt. Nagyapámnak volt ugyan szép belsősége és földje is jócskán, de nem volt, aki azt megművelje, így édesapám és a nagyobb testvére, Pista elszegődtek szolgának, a kislánytestvérét, Annát, pedig a rokonok nevelték a földek hasznáért. Édesapám húszéves koráig szolgált különböző gazdáknál.

Ekkor besorozták katonának az osztrák hadseregbe. Beszélte, hogy mikor be kellett vonulnia katonának, elment búcsúzni a bátyjához, Pistához. Az ángyója tejeskávéval kínálta, de édesapám azt hitte, hogy köményleves. Addig az ideig édesapám a kávé nem ismerte. 1853-ban bevonult katonának az osztrák seregbe, Brassóba. Brassótól Aradig gyalog mentek, mert a vasút akkor még csak Aradig járt. Aradon vonatra ültek, és Galíciában, Krakkóban szálltak ki. Itt, Galíciában hat évig szolgált különböző garnizonokban. Részt vett a Königráci csatában, az osztrák–porosz háborúban, ahol a poroszok győztek. Édesapám beszélte, hogy kaptak valami zsoldot. A reggeli egy fél deci pálinka volt és egy darab kenyér, ebéd húsoleves egy jó nagy darab hússal, a húsból vacsorára is tettek el, és egy darab kenyérral megették. Így telt el a hat év. De voltak olyanok is, akik nyolcat szolgáltak. Például itt, Komollón, a baka Kis József, és a jáger Veres József is, nyolc évig szolgált. Ezeket azért nevezték bakának, illetve jágernak, mert egyik a bakáknál, a másik a jágereknél szolgált. De akkor szabadságot sem a hat, sem a nyolc év alatt nem kapott a katona. Édesapám, ahogy a katonaságtól megszabadult, feleségül vette Kis Máriát, aki komollói születésű volt. Született két lánya, Mária és Rózsa. Édesapám, ahogy megházasodott, keveset ültek itthon, inkább Bukarestben szolgáltak, ott születtek a leánykák is. 14 évi házasság után édesapám első felesége meghalt. Édesapám újra megházasodott, elvette Kis Évát. Itthon kezdett gazdálkodni, de a gazdaság rosszul ment, ezért úgy határoztak, hogy megint elmennek Bukarestbe. Magukkal vitték az első házasságból született két kislányt is, így négyen szolgáltak. De közben édesanyámnak is kezdtek születni a gyermekek, így haza kellett jönni. Megint gazdálkodni kellett. Édesapámnak akkor még jócskán volt földje. Igavonó állatja azonban nem volt, és így rosszul ment a gazdaság. Először úgy segített magán, hogy eladta azt a házat, amelyiket az édesapjától örökölt, és amelyikben én is születtem a Malom utcában. Az első feleségétől való két leánya, Mária és Rózsa Bukarestben férjhez mentek, és többet nem is jöttek haza. Én nem is ismertem őket. A házat eladta és vett egy másik házat, sokkal rosszabbat, így megmaradt valamennyi pénze, amivel ideig-óráig segített magán. Aztán édesanyámnak lettek a gyermekek, lett vagy nyolc. Édesapám úgy segített magán, hogy elment sokszor útlevel nélkül is dolgozni Romániába. Úgy mondták akkor, hogy a „degettes

kutakhoz”. Máskor elment nyáron kaszálni a csángókhoz Hétfaluba, mert itt a kaszás embert nagyon jól fizették. De mindezekről eltekintve nagy volt a szegénység. A család minden háznál nagy volt. A faluban gyilkosság és öngyilkosság is volt elég.

Híres gromba ember volt Komollón Buttyán Mózi, rendes nevén Nagy Mózi, aki született 1838-ban és megházasodott 1864-ben, és az első feleségétől volt hét gyermeke. Ez az ember bellérkedett malacokkal, volt erdőpásztor. Nagytermetű, erős, részeges, kötekedő ember volt. Egy napon, édesanyám elmondása szerint, úgy 1880 körül, részegen jött haza a vásárból. A szegény felesége panaszkodott a szegénység miatt, mire ő egy nagy késsel egyetlen szúrással meggyilkolta a feleségét. Erről kezdtek éneket a faluban, ami így szólt:

Buttyán Mózi, mért nem néztél Istenre,
Mért nem néztél hét árva gyermekedre?
Nem néztem én sem Istenre, sem földre,
Csak egy hosszú két araszos cseh késre.

Vásárhelyi híres börtön, de sárga,
Oda vagyon Buttyán Mózi bezárva,
Kívül sárga, belül tiszta fekete,
Buttyán Mózi, szabadulj ki belőle.

Buttyán Mózi, szabadulj ki belőle,
Viselj gondot hét árva gyermekedre.

Aztán írtak sok kérést, s mert az árvák kicsik voltak, addig ide, s addig tova, hogy fél év múlva Buttyán 'hon volt. Ahogy hazajött, a gyermekei mellé állt, s első dolga volt, hogy megházasodott. Kisborosnyóról egy Sikes Rozália nevű özvegyasszonyt vett el. De kutyából szalonna nem szokott lenni, Rózsa nénit is sokat verte.

Hanem egyszer nálunk pálinkázás volt. Ott volt Szász Gyurka bácsi, Szász Mihály bácsi, Papp Tamás, Pap György, ezek olyan szegény zsellér emberek voltak. Folyt a tanácskozás. Buttyánt jól meg kell verni, az volt az általános vélemény, mert amikor a Nyírből fát loptak, feljelentette őket. Kidolgozták a tervet, hogy lesik minden mozdulatát, és egyszer mikor Buttyán részeg lesz, akkor jól megverik. Aztán el is

jött a nap. Egy este Buttyán hazafelé tartott a Kis utcai lakása felé, amely lakásban csak könyörületből lakott, mert neki is sok volt a gyermeke. Édesapámék a Bajkó kertnél kapták el, és úgy elverték, hogy csak hosszas betegség után gyógyult meg. Az sohasem derült ki, hogy kik verték meg.

Egy más alkalommal Buttyán ivott a korcsomában, ott volt az én nevelőapám, Albert Ferenc is. A nevelőapám nagyon részeges, házsártos ember volt. Én a nevelőapámat Kicsi tátának hívtam, és a feleségít, aki édesanyámmal volt testvér, Kicsi mámának. Lehettem akkor olyan tízéves. Egy este azt mondja nekem kicsi mámám: Eredj, Jánoska, és Kicsi tátádot hívd haza a korcsomából. Én megyek is, de a korcsoma ajtóban látom, hogy Kicsi tátádot Buttyán legyúrta a földre. Erősen megijedtem, mert féltettem Kicsi tátádot. Sírva szaladtam haza értesíteni Kicsi mámámat. Szerencsére nálunk volt édesanyám is, szaladtak, aztán Kicsi tátámról lehúzták Buttyánt. Ideje is volt, mert Kicsi tátám már fuldoklott a Buttyán markai között. Kicsi tátádot hazavittük, nagyon részeg volt. Részeg volt Buttyán is, de ő még visszament a korcsomába, és tovább ivott. Otthon aztán mi is szőttük a haditervet, amiben aztán részt vettem én is. Kicsi mámáéknak volt egy jó erős szolgáljuk, úgy hívták, hogy Benkő Barabás, ez is hazakerült és részt vett a haditanácsban. A terv az volt, hogy ha lehet, még ma este megrendezzük Buttyánt. Erre a célra a szolgálja egy kasocska olyan öklömnyi követ gyűjtött. A terv szerint ezekkel a kövekkel fogjuk Buttyánt megdobálni. Az én feladatam az volt, hogy be-benéztem a korcsomába, figyeltem, hogy Buttyán iszik-e még és készül-e haza. Mert a mi kertünk mellett kellett hazamenjen a kis utcai lakására. Én a feladatomat koromhoz képest 100%-osan jól csináltam. Buttyán annyira lerészegedett, hogy alig tudott menni. Aztán amikor az utcában arra a helyre ért, ahol a kő elé volt készítve a fogadására, édesanyám, Kicsi mámám és a szolgálja elkezdtek dobálni. Nagyon részeg volt, de még így sem akart félni, hanem a szolgálja egy kővel úgy eltalálta, hogy felhengeredett. Akkor a szolgálja kiugrott a kerítésen, és még meg is rugódta. Akkor otthagytuk. Hogy mi lett vele, nem törődtünk, reggel nem volt ott, pár napot hevert és azután semmi baja nem volt. Hogy mi rendeztük meg, azt soha senki nem tudta meg, mert ő olyan részeg volt, hogy nem tudta, mi is történt vele.

Hanem a szegény Buttyán Mózit még azon évben elérte a végzete. Mikor beállt a tél, nálunk az volt a szokás, hogy „dióztak”, vagy a korcsomában, vagy valamelyik háznál. A diózás úgy történt, hogy kártyáztak, de pénz helyett dió volt a fizetség. Történt egy este, hogy Buttyán Mózi diózott a Kiss Ferenc korcsomájában. A korcsomában sokan voltak. Voltak szolgálégyenyek is, többek között egy Kóródi András nevű, akinek a csúf neve Szardik András volt. Ennek a legénynek volt egy testvére, akit Szardik Anisnak hívtak csúf nevén. Anis néaninek született egy törvénytelen gyermeke. A vita a gyermek körül folyt. Buttyán nem vette észre, hogy Szardik András is ott van a korcsomában, és Anis nénit mindig a csúf nevén emlegette. Szardik András annyira megharagudott ezért Buttyánra, hogy mikor éjfél körül Buttyán ment haza, utánament és ahol most van az iskola, egy karóval elkezdte verni. Buttyán kiabált. A kiabálásra és a zajra kijött Földes András bácsi, aki Buttyánnal anyáról testvér volt. Földes András elkiáltotta, hogy „kit ütsz, te tolvaj”? Szardik azt felelte, hogy „Buttyánra akaszték vagy kettőt, hallgasson András bácsi”. Szardik nem tudta, hogy Földes és Buttyán anyáról testvérek. Földes aztán Buttyánt valahogy hazavitte, de az reggelre meghalt. Így lett vége Buttyánnak. Szardikot elítélték egy és fél évre.

Amennyire én visszaemlékszem, lehettem 4 éves, kint voltunk a temetőben a gödörösökkel és édesanyámmal. Két kis testvérem halt meg egyszerre, Anna és Margit, azoknak kellett sírgödört ásni. Abban az időben a skarlát pusztított a gyermekek között. A temetőben kértem édesapámat, hogy csináljon nekem egy pálcát. Milyen pálcát, kérdezte ő. Édesapám, jöjjön, megmutatom, feleltem, és elvezettem egy bokorhoz. Na édesapám, ebből a seggvakaró bokorból csináljon nekem pálcát. A vadrózsafát nálunk akkor seggvakaró fának nevezték. Édesapám levágott egy szép hajtást, és csinált nekem egy szép pálcát. Hogy mennyire boldog voltam én azzal a pálcával, azt le sem lehet írni. Nem törődtem semmivel, a pálcát a lábam közé fogtam és hazalovagoltam. Pár nap múlva még egy testvérem meghalt. Így maradtunk a hatból hárman, két fiú és egy lány. Ez a lánytestvérem akkor hétéves volt, és ezzel a hétéves eszével halt meg 48 éves korában, mindig csak a kis gyermekekkel játszott. Ezt csinálta nekünk az akkori orvoshiány, a gyenge táplálkozás és a gyenge ruházkodás. Ebben az időben édesapámnak volt még egy kis földje, lehetett vagy két és fél hold, de nem

volt igavonó állatja, amivel megmunkálhatta volna, így aztán a tehető gazdákkal kellett megszántatni, nem pénzért, hanem cserében olyan formán, hogy a szántás-vetésért édesapám kaszált-kapált vagy aratott, szóval amire a gazdának szüksége volt. Ez az állapot oda vezetett, hogy amikor öt éves voltam, édesapámnak egy talpalatnyi földje sem volt. Így aztán teljesen a napszámos munkából kellett megélni. Egy kapás napszám 25, arató napszám 30, kaszás napszám 40 krajcár volt. Igaz, hogy a napszámosok gyermekeinek a gazda adott enni.

Abban az időben itt nálunk híre sem volt a napközinek vagy az óvodának. A napszámos gyermekeknek a kosztolása úgy történt, hogy az udvaron a földre leterítettek egy pokrócot, a közepire egy tálat, minden gyermek kapott egy darab kenyeret, egy kanalat, aztán nekiestünk öten, haton vagy ahányan voltunk a köleskásának, és „szedjed befelé”. Ez volt reggel. Délben is volt valami levesétel. Este mindig puliszka volt tejjel. Hogy mi, gyermekek húst is kaptunk volna, arra nem emlékszem.

Kenyeret abban az időben, még az úgynevezett jó gazdák sem ettek, olyant mint amilyent mi ma eszünk. Akkor még nagyon kevés volt a múmalom. A megőrölt gabonalisztet a háznál két szitával kiszitálták, tettek bele pityókát, hogy több legyen, nagyon jó volt így is, ha volt.

A napszámosok között három kategória volt. Az első kategória, akiknek házuk és még valami kis földjük is volt. A második, akinek csak házuk volt. A harmadik kategóriába tartoztak azok az emberek, akiknek még egy kis házuk sem volt, az úgynevezett zsellér emberek. A nagyobb gazdák építettek a puszta kertjeikbe egy kis házat, legtöbbször egy földél alá kettőt vagy hármat, de ezek a házak csak egy szobából állottak, azaz minden zsellér csak egy szobát kapott. Egy ilyen kicsi háznak évi hasznóbére legkevesebb harminc napszám volt, de volt harminc, negyven, sőt hatvan napszám is. De ezt a napszámot a gazda szabta meg, hogy mikor kellett ledolgozni. A meghívás pedig úgy történt, hogy a gazda elment a zsellérhez és így szólt: „Na Miska, vagy Jóska, holnap kaszálunk vagy aratunk”, és ebből a zsellér megértette, hogy mihez tartsa magát.

Megtörtént velem is, hogy édesapámék aratni voltak egy Péter József nevű gazdánál. Este már szürkült volt – mert a mezőről a napszámosok csak naplementekor indultak haza –, szóval nekünk is terítettek az udvaron egy-egy pokrócra valami olyant, amihez kenyér is járt. Egy

asszony vágott nekünk egy-egy darab kenyeret. Az ételt csak később hozták. Azt mondja egy Nagy Gyuri nevű gyermek, hogy a kenyeret mindenik tegye a kalapja alá. A kalapot evés előtt mi gyermekek is mindig le szoktuk venni. Miért kell a kalap alá tenni – kérdeztük. Azért, világosított fel, hogy hozzanak még egy darabot, mert ha holnap eső lesz és édesapámék nem tudnak jönni, legyen kenyerünk holnap is. Nemsokára hozta egy másik asszony a levest. Hát kenyeretek nincs, kérdezte. Én nagyon meg voltam ijedve, hogy most mi lesz. A leveshezó asszony szidta a másikat, hogy a gyermekeknek miért nem vágott kenyeret. Hát én vágtam, de lehet, hogy megették az éhezettek, mondta az, és újra vágott egy-egy darabkát. Na így, mondta Gyuri diadalmasan.

Ötéves koromban édesanyámnak két kislánya született egyszerre, Rebus és Boris. Boris hathetes korában meghalt, de Rebus ma is él, hetvenöt éves.

Nagyon sok volt a kiadás, pénz nem volt, de most sok radinát hoztak, és én jól éltem. Édesapám, hogy pénzt keressen, elment Hétfaluba kaszálni. Ez szokás volt nálunk, még a jobb gazdák is mentek kapálni-kaszálni a csángó vidékre. Ott a csángóknál egy kaszás napszám 80-90 krajcár volt, duplája, mint nálunk. Ez azért volt így, mert a csángók legtöbbször Bukarestben dolgozott, mint bérkocsis.

Amíg édesapám kaszálni volt, egy éjjel akkora eső lett, hogy a Feketeügy kilépett a medréből. A testvérem, András, aki már tízéves volt, elővette édesapám kereszthálóját, s elmentünk halászni. Nagyon sok halat fogtunk, annyit, hogy édesanyám még el is tudott adni. Nagy volt az öröm. Pár nap múlva a víz a házunkban volt, s mi a hijúban laktunk. Aztán a víz visszament, de nagyon sok hal maradt a tavakban és az árkokban. A mai ember el sem tudja képzelni, hogy mennyi volt akkor a hal. Mi a testvéremmel mindennap tarisnyaszámra fogtuk akkor a halat. Végeredményben nekünk az árvíz hasznót csinált, mert ennivalónk volt elég halból. Édesapám hazajött a kaszálóból, hozott egy kis pénzt, de annak ezer helye volt.

1901-ben, a vizsga után nálunk olyan nagy szegénység volt, hogy még a nem egészen 11 éves András testvéremet is el kellett szegődtetni a Gergelyfalvi-tanyára egy német bérlőhöz. Ez Németországból jött és kibérelte a Nagy Gergely-féle földbirtokot. Itt a testvérem az uraknak takarította a lábbelit, meg aztán küldözgették ide-oda. Aztán néhány nap múlva én is beálltam malacokat őrizni a mezőn, az ugarföldeken.

Édesapám elment megint kaszálni a csángóvidékre. Ez így ment vagy három évig. Ekkor a német belebukott a gazdálkodásba a Gergelyfalvi tanyán, és visszament Németországba, András testvérem pedig hazajött, de nálunk a szegénység még mindig nagy volt. Én jártam rendszeren iskolába, édesapámék úgy határoztak, hogy András testvéremet elszegődttetik a faluba egy gazdához. Három nap múlva hazajött sírva, hogy ő ott nem tud ülni, mert nagyon sok a dolog, és mindig csak cibrétt esznek. Hát jó, mondta édesapám, kapsz más helyet is. El is szegődttették, megint egy más gazdához, de az esztendő megint csak három nap volt. Három nap múlva megint hazajött, sírt, hogy miért nem engedték el Németországba, ugyanis a német el akarta vinni, de édesanyám nem engedte.

A családban nagy volt az elkeseredés. Odajött Kicsi mómám is és folyt a tanácskozás. Kicsi mómám azt mondta, hogy Andrást már hiába szegődttetik el, mert ő már sehol sem ül el. Jobb, ha nekifogtok a bellérkedésnek. De oda pénz kell, mondta édesanyám. Adok én nektek valamennyi pénzt kölcsön – mondta Kicsi mómám –, vegyetek rá ludakat, récéket, kicsit hizlaljátok fel, aztán adjátok el, úgy ahogy én csinálom. András táncolni kezdett örömeiben. Én holnap már megyek is vásárolni, a németnek is sok mindent én vásároltam. Aztán másnap András Bitán vásárolt egy csomó récét. Idehaza a kút mellé csinált egy kis gödröt, azt megmerte vízzel. Ketten kimentünk a Nyírbe, fogtunk úgy egy véka budri halat, a nagyobbakat, úgy egy vacsorára való odaadtuk édesanyámnak, hogy rántsa meg vacsorára, a többit beleöntöttük a tócsába, aztán a récék nyelték, falták és gyorsan híztak a haltól. Ez a récékkel, libákkal való kereskedés édesapámék életében fordulatot jelentett. Ezek után már szegénység nem volt. András testvérem nagyon jó kereskedőnek bizonyult. Annyira, hogy nemsokára már lovakat vettek, és még földet is haszonbéreltek, és egészen jól voltak.

1900-ban, mikor hatéves lettem, készültem iskolába. Édesanyám a testvérétől kapott valami régi ruhaanyagot, abból varrta nekem a hámos nadrágot. Ez ideig rajtam nadrág nem volt, mert csak köntösben jártam. Aztán valahogy vettek egy pár papucsot. Addig, tavasztól ősziig mezítláb jártam. Sok gyermek azért nem járt iskolába, mert nem volt lábbelije. Mikor első nap iskolába mentem, nagyon izgatott voltam. Bodali Pál tanító úr kilenc órakor érkezett az iskolába. Addig én már

összeverekedtem a Dávid József pap Feruska nevű fiával, aki nagyon engedelmes úri gyermek volt, annak is köszönheti, hogy jól megvertem, mert különben jóval erősebb gyermek volt, mint én. Pedig csak ő is hatéves volt, mint én. A tanító délután egy óra felé engedett haza. Nagyon éhes voltam, mert nálunk az volt a szokás, hogy reggelit nem szoktunk enni. Édesanyám egy kis kenyeret tett a tarisznyába, azt szünetkor megettem az iskolában. A legtöbb helyen ez volt az étrend. Mikor délután egy órakor mentem hazafelé, már közeledtem a kapuhoz, hirtelen nagyon rosszul lettem. A gyomrom kezdett kavarni. Le akartam gyorsan hajolni, de akkor eszembe jutott, hogy most rajtam nem köntös van, hanem hámos nadrág. Arra már nem volt idő, hogy a hámot kigomboljam, mert arra már tele volt a nadrág. Nagyon meg voltam ijedve, hogy édesanyám megver. Nem mertem a kapun bemenni. Aztán kijött édesanyám s kérdezte: Miért nem jössz be, Jánoska? Én csak szepegttem, nem mertem megmondani. Édesanyám észrevette a bajt, nem vert meg, hanem ő is sírt. Így jártam volt az első nadrággal!

Az iskolába nagyon szerettem járni. A testvéremmel, Andrással együtt jártunk, ő már akkor 11 éves volt, de ő csak télen járt.

Bodali tanító nagyon rendes volt. Neki az volt a szokása, hogy a legjobb tanulókat a padban mindig legelöl ültette. Aztán elérkezett az év végi vizsga, amit rendszeren a templomban szoktak ünnepélyes keretek között megtartani, mindig vasárnap. A vizsga úgy történt, reggel 8 órakor ima az iskolában, innen indultunk szépen, sorban a templomba. Az én első vizsgámon is így történt. Én vártam, hogy mások üljenek be a padba, mert az én helyem legelöl volt. Az osztálytársaim be is ültek, csak Feruska, a pap fia nem. Hát maga miért nem ül be a padba, förmedtem rá. De ez nem volt elég, még be is taszigáltam a padba, és a helyemre, legelöl ültem be. A pap a katedrában nagyon mérges volt, a tanító és a nép kacagott. Feruska szepegett, ő nem volt hibás, mert nagyon jámbor gyermek volt. Az volt a baj, hogy a tanító és a pap nem voltak a legjobb viszonyban. A pap kitanította Feruskát, hogy üljön elöl, csakhogy én a jogomból nem engedtem, így a vizsga kacagással kezdődött. A vizsga lezajlott, a tanító kijelentette, hogy méltóságos Zeethal Ferenc [*alias Seethal* – N. L.] földbirtokos úr 30 korona jutalmat adott a jótanulók számára. Ezt a tanító úgy osztotta el, hogy minden osztályban a legjobb tanuló kapott öt koronát. Legelőször az én nevemet olvasta, és átadta az öt koronát.

El sem lehet képzelni, hogy milyen büszke voltam én. Édesanyám is sírt örömben.

Ez a Zeethal szentiványi volt, de Komollón is voltak birtokai és zsellérházai, sőt Miklósváron is. Szerintem nagyon becsületes ember volt, mert minden évben adományozott az iskolának. Még ruhákat is osztogatott ki a szegény iskolás gyermekek között.

Édesanyámnak volt egy asszonytestvére, Mária, Albert Ferencné. Az magához vett. Gyermekek nem volt. Én úgy hívtam őket, hogy Kicsi mámá és Kicsi tátá. Kicsi tátám nagyon részeges ember volt. Volt lovuk, szekerekük, néhány hold földjük, bellérkedtek a gabonával, récékkel, libákkal Brassóban. Szolgát is tartottak. Itt én is jól éltem. Kicsi mámám vett nekem lábbelit, ruhaneműt, hogy ősszel legyen miben iskolába járjak. Ez így ment vagy három évig. Ekkor történt, hogy a német belebukott a gazdálkodásba, és visszament Németországba, András testvérem hazajött. Én jártam rendesen iskolába, nyáron őriztem a marhákat a Csigolyában. Ez a Feketeügy partján terült el, ahol most Géza cigány lakik attól lefelé, a Bagotai lakásáig. Itt akkora csigolyabokrok voltak, hogy a marhák szinte elvesztek benne.

Ami az én sorsomat illeti, én az iskolát nagyon szerettem. 1904-ben Imreh Benedek lett a tanító. Könyvtárakat hozott létre. Volt egy ifjúsági és egy gazdasági könyvtár. Nagyon sok szép könyv volt bennük, Jókaitól, Mikszáthtól, Gárdonyitól és még sok jó írótól.

Akkor az elemi iskolában ötven-hatvan gyermek tanult, és ezt egy tanító tanította. Délelőtt kétszer volt tanítás, és egy héten kétszer még az ismétlőket is tanította. Emellett a faluban fejlődött a kultúra is, mert minden ünnepre színdarabot tanított be. A legelső színdarab, amit a komollóiak – Imreh Benedek betanításaként – előadtak: a *Sárga csikó* volt. Húshagyó kedden adták elő. Aki a *Sárga csikót* ismeri, az tudja, hogy van ebben a darabban egy Gazsi komám és egy Bagó komám nevű szereplő is. Ezek olyan koldus szerepek voltak. Elég az hozzá, hogy mikor a színpadra bejöttek, azzal köszöntek be egy gazdához, hogy: „Azt mondja a Bagó komám...”, aztán Bagó kellett mondja, hogy „Azt mondja a Gazsi komám, hogy itt ma valami készül”. Bagó komám egy Sándor Mihály nevű kerek mester volt, aki ezen az estén nagyon sok töltött káposztát evett, és amikor kimondta, hogy „Azt mondja a Gazsi komám...”, elkezdett rettenetesen hányni a sok töltött káposztától. A közönség azt hitte, hogy ez a hányás is beletar-

tozik ebbe a darabba, és nagyon megtapsolta, hogy Sándor Mihály ilyen valóságosan adta elő a szerepét. Ezenkívül nagyon sok más színdarabot is betanított, mint amilyen a *Gyimesi vadvirágok*, és mások. Betanított egy rezesbandát is, amelyik nagyon jól működött, sajnos az első világháború tönkretette, mert a hangszerek elvesztek.

Ha most rágondolok, hogy mit tett ez a tanító a falu felvirágoztatásáért, szinte el sem hiszem.

Ebben az időben az volt a szokás, hogy a gyermekek valahogy elvégeztek 4 vagy 6 elemi osztályt, de felső iskolába nemigen adták őket, még a jó gazdák sem [*Néhány kivétel akadt, mert az úrbéres sorból feltörő Benkő József taníttatta a gyermekei egy részét, akárcsak László József is. – N. L.*]. A pap meg a tanító taníttatta a gyermekeit. A parasztok egy része mesterségre taníttatta őket. A szegények gyermeke legtöbb esetben szolga vagy szolgáló lett, a legtöbben Bukarestben, vagy más regáti városokban.

12 éves koromban, mikor elvégeztem a hat osztályt, Kicsi mómám és a szüleim úgy határoztak, hogy mesterségre adnak. Elvittek Brasóba suszterinasnak, ahonnan én három hét múlva megszöktem és hazajöttem Komollóra. Édesapám nem törődött nagyon vele, de édesanyám erősen elvert, és elhatározták, hogy visszavisznek Brassóba. Én ebbe nem egyeztem bele és másnap elsöktem hazulról. Ez a verést követő napon történt. Nagyon össze voltam törve testileg, lelkileg. Így állítottam be a Gergelyfalvi-tanyára. A gazda nem volt honn. A nagysága azt kérdezte: tudsz-e dolgozni? Igen, feleltem. Na jól van, meglátjuk, mondta, és elküldött egy mindenes asszonyhoz, Mari nénihez. Fogadj szót neki, ha dolgozol, itt maradhatsz. Dolog volt elég. A gazda szász ember volt és volt vagy öt szolgálja. Mari néninek a disznók ellátása volt a feladata. Ott segítettem neki, és amit mondott, mindent elvégeztem. A koszt jó volt, a nagysága is szeretett, nem telt rosszul. Édesanyámék nemsokára megtudták, hogy hol vagyok, értem jöttek, de engem nem akartak elengedni. Végül is úgy döntöttek, hogy bizonyos ideig ott maradok. Aztán hazajöttem Kicsi mómámhoz lakni, és ott olyan örökbefogadott gyermek lettem. Kicsi mómám nagyon vallásos asszony, Kicsi tátám pedig nagyon részeges ember volt. Mint elébb már írtam, gabonával, vágott ludakkal, récékkel bellérkedtek, amivel nagyon jól kerestek, de Kicsi tátám mindent megivott. Engem mindig hordoztak a piacokra, hogy vigyázzak a szekérre és a lovakra,

hogy amig ők ide-oda járnak, ne vesszen el a szekérről semmi. Én ezt nagyon szerettem, és így telt el vagy 2 év. Ekkor Kicsi tátám meghalt, a lovakat eladtuk, és Kicsi mámával gazdálkodni kezdtünk. Volt vagy 3 hold földünk, elég jól éltünk. András testvérem ügyessége folytán 1910 körül a mi családunk is már ki volt egyensúlyozva. Édesapámék új házat építettek, sőt egy darab földet is vettek. Így telt az idő egészen 1914-ig.

* * *

1914-ben, azt hiszem augusztus 2-án reggel öles plakátok jelentek meg azzal a felhívással, hogy NÉPEIMHEZ. Az akkor 84 éves öreg király, első Ferenc József, felszólította „népeit”, hogy minden katonaköteles férfi 42 évig a legelső vonattal vonuljon be illetékes csapattestéhez. Síró asszonyok szaladgáltak, hogy jaj, az uram, jaj, a fiam, jaj, mi lesz velünk.

Az én testvérbátyám, András, aki csak pár héttel azelőtt szabadult a katonaságtól, be kellett vonuljon Brassóba a második közös gyalogezredhez. Édesanyámék is nagyon sírtak.

Az első mozgósításra a faluból bevonultak az alábbiak: Dombora László, Kerestély Aladár, Szász Izsák, Szász Ferenc, Szász Dénes, Benkő Sándor, Szász János Mihályé, Kis Dávid, Nikula József, Veres Tamás, Veres Ignác, Tök Mihály, Csákány Bálint, Már Gergely, Barabás István, Sándor Mózes, Kis Agétás, Csűrös István, Dimény András, Nagy Ferenc asztalos, Nagy József, Nagy Mózes, Nagy György, Zoltáni István, Szász József, Majos Boldizsár, Dombora János, Szabó Sándor, Szász János S., Nika Ferenc, Nagy Ferenc, Veres András, Báni János, Szász József Gy., Báni János, Veres Ferenc, Veres Jenő, Veres István, Veres Gyula, Veres János, Módi Ferenc, Dombora József, Reznek Károly, Nikula József, Nikula László, Kis József, Barti Sándor, Bene János, Bene József, Nagy János, Szilágyi Ferenc, Tömösi András, Csűrös Sándor, Kerestély Lázár, Szász Árpád, Nika János, Kovács János.

A plakátot reggel nyolckor akasztották ki, de már délután három óraker mind a vasútállomáson voltak az itt leírtak.

Én is kikísértem a bevonulókat az állomásra. A bátyámat biztattam, hogy ne féljen. Többen kikísérték a hozzátartozókat. A legtöbb Brassóban maradt a k.u.k. zweiter regimentnél. Brassóban az állomáson a

bevonulókat már katonák várták és irányítottak őket a csapattestükhöz. A város fel volt lobogózva, nagy volt a tüntetés a háború mellett. Ebben az időben ez a nóta járta:

Megjött a levél fekete pecséttel,
Megjött Szerbia százezer emberrel,
Százezer ember van a harc mezején,
Így hát, galambom, nem leszel az enyémm.

Később pedig ezt énekelték:

Ferencz Jóska, ej-haj, azt írta a levélbe,
Muszka, ne vess tiszta búzát a földbe.
Muszka, ne vess tiszta búzát a földbe.
Mert a magyar, ej-haj, kitapossa belőle.

Én, mivel még csak húszéves voltam, és csak a következő évben mentem volna katonának, egyelőre 'hon maradtam. Végeztem a dolgot. Pár hét múlva jöttek a sebesültek, meg jöttek olyan hírek is, hogy ezek meg ezek el is estek a fronton. A legelső elesett Báni János volt, aztán örökre eltűnt Szilágyi Ferenc, Veres Jenő, Nagy György, Nagy János, Nika Ferenc. Ezek mindannyian derék fiatalemberek voltak.

Októberben mi is megkaptuk a rendeletet, hogy sorozásra kell menni Brassóba. Én, Szász Domokos, Szász Jenő, Szilveszter Kálmán. Be is soroztak mind a négyünket, és azonnal be is vonultunk Brassóba, hárman a k.u.k.-hoz. Szilveszter Kálmán a honvédséghez ment. Engem hat heti kiképzés után 1914. december 18-án indítottak a front felé. A Kárpátok volt az útirány, ahol az oroszok Máramarosban már bent jártak volt. Egy éjjel azonban más parancs érkezett, és a vonatunkat Kassa–Odenberg felé irányították, Kelet-Németország felé. Itt Oppeln és Vosovka városokon keresztül érkeztünk meg Németországba karácsony utolsó ünnepén. Egy lerombolt vasúti állomáson éjjel vagoníroztak ki a vonatból, és indítottak is előre, a front felé, Lengyelország felé. Mikor indítottak a frontra, a sapkánk fel volt virágózva, és ezt énekeltük:

Ha felülök, tyuhaj, ha felülök a fekete gőzösre,
Szerbiáig, tyuhaj, Szerbiáig ki sem szállok belőle.

Amikor 25-én elindultunk előre, havaseső esett, az út rossz volt és sáros, átáztunk, a felszerelés nehéz volt, hiszen 120 éles golyó nyomta a vállunkat. A lábaim nagyon jók voltak. Az első nap valami harminc kilométert gyalogoltunk előre, estére egy kisebb lengyel faluba érkeztünk, ahol elszállásoltak. A mi házuknál lányok is voltak. Nagyon el voltam fáradva, de azért akkor este megtanultam tízig lengyelül számolni, és egy lányt is megtanítottam tízig magyarul számolni. És életemben ekkor tapasztaltam először, hogy egy fiatal legény meg egy fiatal lány nem muszáj, hogy értsék egymás nyelvét, ők úgy is megértik egymást. Reggel fájo szívvel indultam útnak és estig megint vagy harminc kilométert gyalogoltunk, de olyan barátságos szállásra többet nem akadtam.

Negyedik nap beértünk egy Novaradomszk nevű lengyel városba, itt egy palota udvarára helyeztek el, és kiadták a parancsot, hogy amíg az ebéd elkészül, aki akar, kimehet a városba, de egy félóránál tovább nem maradhat, mert aki tovább marad, azt megbüntetik. Bizony mi jó néhányan tovább maradtunk. A büntetés az lett, hogy mikor a kapun mentünk be, ott állott Kiss tiszthelyettes, és mindenkire jót vágott a kardlappal. Ez a büntetés engem nagyon sértett, mikor láttam, hogy mi a helyzet, nem is akartam bemenni az udvarra. Aztán mégis rászántam magam, büszkén, felemelt fejjel beléptem, és mi történt: a tiszthelyettes a kardját a hüvelybe dugta és hozzám nem ütött, és az utánam jövőre sem. Ebédeltünk és indultunk tovább. Az úton hozzám jön a tiszthelyettes, és azt mondja nekem:

- Látja, én magát nem ütöttem meg!
- És miért nem, tiszthelyettes úr?
- Nem volt szívem magát megütni, mert maga a legkisebb ember a században, s mégis a legszívósabb, magát szekérre sosem kellett tenni, mindig elöl jár, hol van magában az erő, azt mondja meg!
- Azt, tiszthelyettes úr, én sem tudom - feleltem, és gyalogoltunk tovább előre.

Ez a Kiss tiszthelyettes bitai születésű volt.

Másnap estére egy nagy fenyveserdőben elértük a második ezred parancsnokságát, 1914. december 31-e volt, vagyis ősztendő utolsó estje.

Ezen az estén találkoztam a testvéremmel, Andrással, és még Kis Dáviddal. András testvérem a második zászlóaljnál volt telefonista, és

a telefonon keresztül értesült, hogy a Regiment Kommandóhoz érkezett Brassóból egy friss menetszázad, és így keresett fel. Nagyon megörvendtünk egymásnak, és sokáig beszélgettünk együtt a hazai dolgokról. Másnap aztán átvevő tiszték jöttek, és a századunkat felosztották, vagyis egy kicsit felerősítették velünk az ezredet. Én a harmadik századhoz kerültem századküldöncnek Gáli hadnagyhoz. Gáli hadnagy úr nagyon finom ember volt, megmagyarázta, hogy mi a feladatom.

A századparancsnokság valamivel hátrább volt, mint a rajvonal. Nagyon siralmas helyen voltunk a földbe beásva, de csak úgy egy méterre, mert a talaj vizes volt, ezért mélyebbre nem lehetett ásni, csak ülve vagy fekve tudtunk mozogni a fedezékben. Irtózatosan sok tetű volt. Mivel a századunk sík helyen volt, egy nap csak egyszer, este a sötétség leple alatt lehetett lehozni a menázsit. Ilyenkor hozták a kenyeret, ebédet, vacsorát és mindenféle felvételezést, ami a katonának egy napra járt, aztán a katona úgy osztotta ezt be, ahogy neki tetszett. Volt olyan, amelyik egyszerre mind megette, aztán másnap koplalt estig.

A rajvonalban a fedezékek piszkosak, tetvesek voltak, nehéz leírni, hogy milyen szenvedésnek voltak kitéve a katonák. Én olyan szerencsés ember voltam, hogy itt csak tíz napig voltam, mert akkor elvezényeltek a zászlóaljhoz ugyancsak küldöncnek. A különbség az volt, hogy zászlóalj parancsnokság jóval hátrább volt egy erdei házban, és itt mi, a küldöncök is fedél alatt voltunk, és tisztálkodni is tudtunk.

Az egyik este érdekes eset történt. A parancsnoksághoz sok csomag érkezett hazulról, de a címzetek egy része már vagy nem élt, vagy fogságba esett, vagy kórházban volt. A főhadnagy úr és a segédtszázad ezeknek a csomagoknak a tartalmát szétosztotta a századok között. Aztán mikor jött az este, mi, a küldöncök a hátunkon kivittük a századparancsnokságokhoz. Én is kaptam a csomagokból úgy harminc kilónyit, hogy vigyem a századomhoz. Volt a csomagokban sok szalonna, sósborszesz, csokoládé, szóval jó dolgok. A negyedik századhoz járó küldönc, egy Szabó Pál nevű kilyéni tanító volt. Az első világháború kezdetén a tanítóknak még nem volt karpaszományos joguk, így Szabó Pál is csak közember volt. Az volt a hibája, hogy nagyon rosszlátó volt, a legtöbbször én segítettem, hogy eligazodjon. Együtt elindultunk a csomagokkal. Mikor már a parancsnokságtól jó messzire jártunk, azt mondja nekem Szabó:

- Diményke, ezekből a dolgokból valamit vegyünk ki, mert nekünk is jó lesz valami!

- Éppen én is ezt akartam mondani, tanító úr.

Azzal neki. Én kivettem pár darab szalonnát, csokoládét s még egyet-mást, meg Szabó Pál is. Aztán még egy kicsit pihentünk, és indultunk tovább, de ahogy közeledtünk a rajvonalhoz, az orosz őrszemek golyói – akik éjjel vaktába mindig lövöldözni szoktak – mindjobban sípoltak a fülünk mellett. Azt mondja Szabó Pál:

- Álljunk meg, Diményke, és tegyük vissza a holmit, mert megver a Jóisten. Lássa-é, a golyók mind a fülünkönél járnak.

Én is kezdtem kételkedni, de a holmit sajnáltam visszatenni. Szerencse, hogy rosszlátó volt és nem látta meg, hogy én semmit nem tettem vissza, sőt még többet vettem el. Aztán szerencsésen átadtuk a csomagokat a századparancsnokságon és visszaérkeztünk a zászlóaljhoz. Itt a sötétben elkezdtem enni. Azt mondja Szabó Pál:

- Mit eszik, Diményke?

Mondom, hogy csokoládét.

- Hát maga nem tette vissza?

- Nem biz én, sőt a maga részére is vettem el valamit!

- Jaj, hogy sajnálom a szivarokat! – mondja.

- Vettem én azt is, ne búsuljon! – feleltem.

Szenvedélyes dohányos volt, én viszont nem szivaroztam.

Itt a fronton ez a nóta járta:

Nem látlak én téged többé, soha-sohasem.

Te sem látod, hogy érted könnyes a szemem.

Nevedet hiába mondom, könnyemet hiába ontom

A harcok mezején.

Valahol tetőled távol, ott, ahol senki sem gyászol,

Ott halok meg én, ott halok meg én.

Nem lesz egy tenyérnyi föld sem, puszta síromon.

Elesett bajtársam teste lesz a vánkosom.

S ahova le fognak tenni, síromra nem borul senki,

Senki, aki él.

Tavaszi szél fúj rám zöldet, elhordja rólam a földet

Messzi majd a szél.

Mivel az ezredünk már régebbi idő óta benn volt a tűzvonalban, a hadvezetőség úgy határozott, hogy pihenőbe küld. E parancs értelmében 1915. január közepe után az ezred pihenőbe vonult egy Csernok nevű lengyel faluba. Minket, a zászlóaljparancsnokságot egy elég szép házba kovártélyoztak el. Ebben a lengyel faluban loptam először a katonaságom alatt. Volt ugyanis a zászlóaljparancsnokságnál egy Szarvas nevű lengyel-magyar tolmács, aki nagy dohányos volt, és elhívott engem, hogy menjünk a trafikba, lopjunk cigarettát. Szarvas alkudott az asszonnyal, s közben egy óvatlan pillanatban hátraadott nekem egy nagy csomag cigarettát, hogy dugjam el. El is tettem, de közben bejött a boltba az anyjának segíteni egy vékony zsidó leányka. Az olyan hatással volt rám, hogy a cigarettát vissza akartam adni. Ezt látva Szarvas kitudszkolt a boltból és a cigarettát elvette tőlem. Én nem tudtam nyugodni, visszamentem a boltba, hogy láthassam a kis zsidó lányt, nagyon belészerettem. Megkérdeztem, hogy mennyibe kerül egy olyan nagy doboz cigaretta, és kifizettem az árát, ők csodálkoztak, én magyaráztam nekük, hogy pár perccel előbb loptuk el. Nem akarták elhinni. Aztán nagyon sokat jártam a boltba, de többé sohasem loptam, hanem még én vittem valamit a lánykának.

Ebben a faluban történt még egy érdekes eset. Egy reggel szólít a főhadnagy úr, hogy:

- Diményke, ezt a parancsot vigye el Vasziliki pionér kapitány úrnak.

Én elmentem a kapitány úrhoz, de elkövettem azt a tapintatlanságot, hogy az ajtón nem kopogtattam, hanem csak úgy kopogtatás nélkül beléptem a lakásba. S hát mit látok, a kapitány úr csórén irtotta a tetveket a töke körül. Mikor meglátott engem, annyira ideges lett, hogy felkapta az egyik hosszú szárú csizmáját, és úgy hozzám vágta, hogyha én az utolsó másodpercben félre nem ugrom, nem tudom, mi lett volna velem. Én nagy megijedve visszavittem a parancsot a főhadnagy úrnak, és nagy bocsánatkérések közepette előadtam az esetet, közben kértem a főhadnagy urat, hogy valamelyik más küldöncőtől küldje el a parancsot.

Zalczér főhadnagy úrnak annyira megtetszett, hogy még többször – más tisztek jelenlétében is – elő kellett adnom, de Vasziliki kapitány urat kerülnöm kellett.

1915. január 20-án nálunk Csernokban nagy katonai parádé volt. Károly, osztrák-magyar trónörökös csapatszemlét tartott. Ekkor még huszár alezredes volt. Autókkal jöttek. Német tisztek is voltak.

Január huszadika után pár nap múlva történt, hogy az ezredparancsnokságon jártam, s a parancsnokság előtt látom, hogy nagyon sok csomag érkezett a tábori postán. Az egyik lánán a saját nevemet, Dimény Jánost látom, mint feladó. Szaladtam a testvéremhez: Gyere, mondtam, mert az a csomag, amit tavaly Brassóban feladtam a te címedre, most érkezett meg. Nagyon érdekes, hogy a csomagban semmi sem romlott meg.

Január vége felé kint voltam a városkában, s látom, hogy a főtéren egy nagy csapat újrúhás katona sétál, akiknek a kezeik mind muffban voltak. Kérdem tőlük, hogy kik, hát ekkor sül ki, hogy ezek itt egy menetzászlóalj, a legtöbb közülük velem egyidős. Hamarosan megtalálom közöttük Szász Domokost és Szász Jenőt. Ezek aztán elbeszélték, hogy őket – miután engem decemberben kivittek a frontra – felvitték Prágába, s most onnan jöttek a frontra. Velük volt Báni Sándor is, aki már egyszer volt a fronton. Másnap őket is szétosztották, kellett az utánpótlás az ezrednek. Február derekán az ezredünknek lejárt a pihenő, visszavittek a rajvonalba. Búcsút mondtam Csernioknak, ahol olyan jól telt. A kis zsidó lány könnyezett, amikor elbúcsúztam tőle. Elég nehéz volt a búcsú. Többet sohasem láttuk egymást. Ahová most mentünk, a rajvonalba, az én zászlóaljammak a parancsnoksága egy kastélyban volt. Két hétig voltunk itt, de én nagyon lebetegedtem. Kértem a főhadnagy urat, ne engedjen kórházba küldeni, hisz a testvérem is itt van közel. Az lett belőle, hogy ott maradtam, de nem törődött velem senki, hol lefeküdtem, hol nem. Nagyon lefogytam. Aztán március vége felé, egy szép tavaszi napon elkéreztem a főhadnagy úrtól, hogy a testvéremet, akit időközben a hatodik századhoz vezényeltek telefonistának, felkeressem. Menjen, Diményke – mondta –, és üljön ott, amíg akar, hiszen magába a lélek úgylis csak hálni jár. Aztán felkerestem a testvéremet. Nagyon búsult, amikor meglátott. Mi van veled, kérdezte? Meddig maradsz? Ameddig akarok – mondtam –, velem nem törődik senki, csak a főhadnagy úr. Tőle ott járhatok, ahol akarok, semmi szolgálatot nem kell hogy csináljak. Enni alig tudok valamit.

Na, ülj le, mert én most neked halpaprikást csinállok. Honnan a hal? –, kérdeztem. Hát tudod, felelte, amikor vonalat húztunk, egy mocsaras helyen egy olyan tóra akadtunk, hogy nekünk annyi a halunk, amennyi kell. Voltak vagy ötven a fedezékben, mind marasztaltak, hogy maradjak

ott. A halpaprikás nagyon jó volt, utána feketekávét ittunk, s én ott háltam náluk. Másnap, amikor haza akartam menni, kérdeztem Andrást: Te András, nem tudsz nekem azokból a halakból szerezni? Dehogynem, annyit kapsz, amennyit akarsz, csak maradj itt, mert mi most indulunk vonal vizsgálni, s hozunk. Délben még ott ebédeltem, délután András pakolt nekem vagy tíz kilónyi halat, azt hazavittem a zászlóaljparancsnokságra, akkor este mindenki halat vacsorázott. Különösen a főhadnagy úr örvendett a friss halnak. Mégiscsak jó, hogy nem mentem kórházba, mondták. Még hoztam vagy kétszer halat, de gyógyulni nem akartam.

Március végén új helyre mentünk, Vujcsinba. Itt a parancsnokság is benn volt a frontban. Olyan gyér fenyős erdőben volt a front, állandó kisebb lövöldözések voltak. Itt a főhadnagy azt mondta: Maga menjen hátra oda, ahol a konyhák, a lovaink vannak, és a segélyhely van. Ezt az írást adja át Bájér őrmesternek, és ő elrendez mindent. Maga ne féljen, amelyik konyhát közelebb kapja, annál egyék. A testvérit akkor keresheti fel, amikor akarja. Lehetőleg egyék, mert ha nem, nem erősödik meg. Aztán minden második, harmadik nap jöjjön ki ide hozzánk.

Telt az idő, szolgálatot nem csináltam semmit. Háromnaponként kimentem a parancsnoksághoz a rajvonalba, ott valami csekélységet bíztak rám.

Ahogy az idő kezdett melegedni, a fejem nagyon kezdett fájni. Ez a fejfájás naponta úgy 10 órától délután 2-3 óráig tartott. Akkor mindig le kellett hogy feküdjek. Amikor nem feküdtem, akkor tekeregtem a faluban, mert azt nagyon szerettem. Egy nap belebotlottam egy lengyel leányba. Szép volt, mint a lengyel leányok általában. Elhívott, hogy menjek el hozzájuk. Aztán a lakásukon tejjel, tojással kínáltak, nekem a tej is, és a tojás is ízlett. A lány apja panaszkodott, hogy semmi zab vetőmagja nincsen. Én mindenképp akartam rajtuk segíteni, ezért felajánlottam Bájér őrmesternek, hogy mikor ők a lovakat jártatják, én szívesen vigyázok az istállóra. Az istállóban voltak a lovak számára a szénabálák, a zab és a cukrosdara, ezekre kellett vigyázzak. Én jól vigyáztam, mindennap elloptam vagy 8-10 liter zabot, de úgy csináltam, hogy minden zsákból csak egy literrel vettem ki, de így is elég szépen tudtam az öregemnek vetőmagot szerezni. E háznál mindennapos vendég kezdtem lenni. Egy napon meghívtak pityóka ültetni, ezért

korán keltem, s mentem pityóka ültetni. Közben keresett az őrmester, hogy vigyázzak az istállóra. Valakitől megtudta, hogy én hova szoktam járni, eljött oda és éppen az asztalnál kapott. Irigy ember volt, mert ezek a zupás őrmesterek átlag mind irigyek. Felelősségre vont, hogy miért nem mentem az istállóra vigyázni, és hitványnak, tekergőnek szidott, s megkérdezte, hogy miért vagyok én a civilnél az asztalnál? Segítettem nekik pityókát ültetni, őrmester úr, feleltem. Úgy? Pityókát ültetni tud, de szolgálatot csinálni nem, arra veri földhöz magát. A kórházba nem megy, a szél viszi el, s itt mászkál a lányok után. És összevissza szidott mindennek, mondta, hogy beszél a főhadnagy úrral és elrendezi a dolgomat. Én egy kicsit féltem a zab miatt, de amikor láttam, hogy arról sejtelve sincs, már nem törődtem. Ő ugyan árulkodott a főhadnagy úrnál, de az nem hallgatott rá, maradt minden a régiiben.

Április vége felé, szép tavaszi időben tekeregtem a falu között, s hát látom, hogy egy csapat újrúhás katona menetel a falun keresztül. Érdeklődtem, hogy kik s mik? Hamarosan megtudtam, hogy most jöttek Prágából. Hozzájuk csatlakoztam, mert meg akartam tudni, hogy van-e közöttük komollói. A falu szélén letáboroztak, s itt hamarosan megtudtam, hogy négy komollói van köztük: Dombora András, Dombora Márton, Szász István és Szász Miklós őrmester. Nagyon megörvendtek nekem. Csak Szász Miklós őrmester nem ismert, mert ők már régen elköltöztek Komollóról Sebenbe, de amikor mások megmagyarázták neki, hogy ki vagyok, megölelt. Te vagy, Jancsikám, emlékszem rád, olyan kicsiny voltál, amikor elhagytuk a falunkat. Most sem vagyok nagy, Miklós, te három évvel vagy idősebb, mint én, de te nagy növésű gyermek voltál, nem ilyen alacsony, mint én. Én téged láttalak a tavaly Brassóban, amikor egy századost földhöz vertél, csak éppen akkor nem tudtam, hogy te komollói vagy. Mi lett akkor veled a verekedésért? Semmi, lefokoztak, bezártak, egy hónapja szabadon engedtek, visszaadták a rangomat, és most itt vagyok a fronton. És te, Jancsika, hogy vagy, milyen sovány vagy, milyen szolgálatban vagy? Az én szolgálatom az, hogy a falumbelieket minél gyakrabban felkeressem, és mikor mint ti is, most jöttetek, előtökbe jöjtek. Ne viccelj, beszélj inkább az itt való életről. Aztán elmagyaráztam, hogy kik hol vannak, aztán őszintén elmondtam azt a négy hónapot, amit a fronton

töltöttem. Ott maradtam náluk, ott is háltam, mert sok beszélő volt.

Én ezzel a sok járkálással és azzal, hogy az érkező zászlóaljkat felkerestem, azt értem el, hogy a falumbelieket tömörítettem a második zászlóalj hatodik századánál. Megmagyaráztam az érkező földieknek, hogy mikor az érkező menetzászlóaljat szétosszák az ezred között, kérezenek a hatodik századhoz. Így aztán az érkezők nagy része ide került. Ennél a századnál volt Szász János bácsi szakács. Részben jól csináltam, hogy összegyűjtöttem a komollókat, részben rosszul, mert szegény Szász János bácsi, mint szakács, nem tudott minden földijének jó lenni, s a vége az lett, hogy a saját földijei buktatták el, és leváltották a szakácsságról. Mint szakács, el volt szokva a nehéz meneteléstől, tüdőgyulladást kapott, és a kórházban, Radomban meghalt. Nagyon, de nagyon sajnáltam.

Ez idő tájban történt, Radom város előtt, hogy Prágából jött egy menetzászlóalj, s benne egy Veres István nevű szakaszvezető, aki unokatestvérem volt. Ő felkeresett a szállásomon, nagyon beteg voltam. Sokáig beszélgettünk, aztán megígértem, hogy legközelebb én keresem fel. Erre már nem került sor, mert úgy három hét múlva Petrikó nevű városból, a hadikórházból kaptam tőle egy tábori lapot, amelyikben azt írta: Isten veled, öcsém, én végóráimat élem, és a neve alá volt írva.

Így telt lassacskán az idő. 1915. május 8-án előttünk az oroszok megkezdték a visszavonulást, mi megkezdtük az előnyomulást a lengyel mezőkön. A zászlóalj értékesebb dolgait ládába csomagoltuk, és feltettük egy szekérre. Az én kötelességem az volt, hogy ezen ládákra vigyázzak. Ez olyan tessék-lássék szolgálat volt, mert ezen a szekéren sok minden volt, s a kocsis, Molnár János bácsi, aki uzoni volt, úgyis vigyázott. Az előnyomuláson a gyalogos katonaságnak nagyon nehéz volt. 120 éles golyón kívül még éles kézigránátok, pokróc, köpeny, sátorlap nyomta a baka vállát. Hát én ezt nem bírtam volna, annál is inkább, hogy ahogy az idő melegedett, annál jobban – reggel már 10 órakor – kezdett fájni a fejem, de annyira fáj, hogy azt hittem, belepusztulok. Ilyenkor felültem a szekérre és ott vergődtem. Volt eset, hogy nem ülhettem szekérre, mert volt egy Leposic nevű főhadnagy, szekértábor parancsnok, s az a kocsison kívül nem tűrt meg senkit a szekereken. Ilyenkor, mikor elért a fejfájás, az útszélen – lehetőleg árnyékba – lefeküdtem, s amíg fáj a fejem, meg sem mozdultam, mikor

elmúlt a fejfájásom, elindultam, s mindig megtaláltam az ezredet s benne az én zászlóaljamat. Május végén elértük a Visztula folyót. Jobb partján előttünk állott Ivángorod vára. Nagyon erős vár volt, de mivel az oroszokat délfelől a bekerítés fenyegette, Ivánorodot feladták. Megkezdtük az átkelést a Visztula vizén, ami elég nehéz volt, mert a hidak le voltak rombolva. Ahogy a Visztulán átkeltünk, tovább menteltünk előre Lukow város felé.

[Itt rövidítve, megírjuk, hogy egy Révész nevű bajtársával valahogy lemaradtak az ezredtől, s közben barátságos lengyel menekültekkel találkoztak, akik tejet és más ennivalót adtak nekik, és csak 22 nap múlva érték utol az ezredet, mert azok olyan gyorsan nyomultak előre. – N. L.]

[Közben az orosz csapatok visszavonulás közben – N. L.] ...úgy leégették a falvakat, hogy csak a kopasz kémények maradtak, leégték gyümölcsfák, sok helyen még a kútköblök is. Ép falvak inkább az utaktól félreeső helyeken maradtak meg.

Huszonkét nap után utolértük az ezredet. A tiszték már le voltak feküdvé. Révész izgatott volt, hogy mi lesz reggel. Bájér őrmester úr engem azzal vigasztalt, hogy majd reggel a fejem meg fog gyógyulni, majd a lógásnak vége lesz. Nem baj, feleltem, és azt kérdeztem, merre van a harmadik század konyhája. Keressék meg, hitvány csavargók, még vacsora is kellene? Ez az őrmester mindig nagy ellenségem volt. Nem tetszett, hogy nem parancsolhat nekem. Péter Jóska bácsi a harmadik zászlóalj parancsnoka nekem is, meg Révésznek is adott vacsorát. Ez a Péter bácsi lécfalvi születésű volt. Vacsora után lefeküdtünk és reggelig aludtunk. Reggel, mikor felkeltünk, első dolgom volt, hogy jelentkeztem Zalczer főhadnagy úrnál. Amikor a főhadnagy úr meglátott, megölelt, nagy örömben volt. Elmeséltem neki, hogy miként történt a mi lemaradásunk. Nem baj, a fő az, hogy élnek, és a pucerjával adatott nekem bort és egy nagy doboz csokoládét. *[A kistermetű 19 éves gyermekembert, aki a küldönce is volt, megszerette, s valószínű, szánta is Zalczer főhadnagy, s amiben lehetett, kedvezett neki – N. L.]* Azt mondta, keresse fel a testvérét is, mert telefonban érdeklődött maga felől. Nagyon boldog voltam, Révésznek sem lett semmi baja. Ezen a napon pihent az ezred. Délután felkerestem a testvéremet és Szász János bácsit, falumbeli szakácsot, ő adott mindig nekem rumot, én meg cigarettát szoktam adni neki. Bátyám, András nagyon örvendett, hogy nincs semmi bajom. Örvendtünk mindketten

a viszontlátásnak. [...] Ezután megint csak előre, elhagytuk már a Bug folyót. 1915. szeptember 15-én az oroszok megvetették a lábukat Baranovics várostól keletre. El lehet mondani, hogy az egész nyári előnyomuláskor az ezrednek nagyon kevés vesztesége volt. Az ezredet kibővítették, két ezred lett belőle. Az úgy nevezett stand ezred és a rezolva ezred. Mindkettőben négy-négy zászóalj volt. A délutánt arra használtam, hogy felkerestem a testvéreimet és ismerőseimet. [...] Rossz híreket kaptam. A testvéreimet sebesülten kórházba szállították. Később a sziléziai Jegendorf városából kaptam tőle levelet a kórházból. Szász János bácsi is, akitől a rumot szoktam kapni, amikor felkerestem, sírt, hogy ő az öreg szüleit soha többet nem látja. Én vigasztaltam, de nem ért semmit. Mikor elbúcsúztam, átadott egy srapnelből készült gyűrűt, hogy azt, ha valamikor hazakerülök, adjam át öreg szüleinek, emlékül egyetlen fiuktól. És úgy lett, ahogy ő érezte. Találkozásunk után nemsokára Radomba került kórházba, ahol rövidesen meghalt. Én a gyűrűt a következő évben, mikor szabadságon voltam, átadtam a szüleinek, akik nagyon sírtak.

Szeptember vége felé, ahogy az idő hűlni kezdett, el kezdett múlni a fejfájásom. Az ezredünk Baranovicstól jobbra volt állásban, nagyon rossz helyt. A mi zászóaljunk is elég rossz helyzetben volt. Mi, a zászlóaljtorzs, a front mögött egy nagy fenyveserdőben kezdtünk téli szállást kiépíteni a lovainknak. Fa az erdőben elég volt, így ez nem volt nehéz. Mindenki épített. Én magammal nem törődtem sokat. Nem messze az erdőtől volt egy falu, a lakosai el voltak menekülve. A faluban kaptam egy két méter hosszú hordót. A hordót kihengerítettem az erdőbe, az egyik fenekit kivertem, aztán félig beástam a földbe. Szénából jó ágyat vetettem bele, a faluból párnát is hoztam. A társaim a földbe ástak fedezéket. Én azt hittem, hogy itt nem leszünk sokáig, de bizony csak 1916. január 2-án hagytuk el ezt a helyünket, így én három hónapig aludtam a hordóban. Szolgálatot még mindig nem teljesítettem, mert még mindig beteglistán voltam, de már nem voltam beteg. A hordóra sokszor fél méteres hó esett, de mégsem fáztam benne. 1916. január 2-án új állásba indultunk Baranovicstól balra, Gorodnovicstól keletre. Január 2-án érkeztünk meg, egy német ezredet váltottunk le. Amikor megérkeztünk új helyünkre, egy nagy erdőbe, fél méteres hó volt. Első dolgunk volt, hogy sátrat vertünk, aztán nekifogtunk építeni a földbe. Szerencsére fa volt elég. A föld, mint

Lengyelországban majdnem mindenütt, homokos volt, és itt még víz sem volt, így pár nap alatt nagyon jó fedezékeket építettünk. Ebben az erdőben volt az ezredparancsnokság is. Aztán ide került a második zászlóalj egész állományával pihenőbe. Ez a nagy erdő úgy be volt építve, hogy csoda. Egész kis körzetben vagy kétezer ember volt összezsúfolva.

Ahogy elrendezkedtünk, első dolgom volt, hogy felkerestem a földieket. Először Szász Jenőt, egyik iskolatársamat találtam meg az ezredtörzsnél, a pionér századnál szolgált. Találkoztam Vasziliki kapitánnyal is, aki Csernokban a csizmát hozzám vágta, de nem ismert meg. Szász Jenő amolyan szomorú, szőke legény volt. Aztán elmentem a második zászlóaljhoz is, ennél volt a legtöbb komollói fiú. Mikor odaértem, éppen istentiszteletet tartottak. Egy fiatal táborigazgató zászlósi rangban tartotta az istentiszteletet. Ez a pap nekem nagyon ismerősnek tetszett. Megvártam, hogy legyen vége az istentiszteletnek, hát látom, hogy hét komollói földimel, akik ott voltak az istentiszteleten, lekezel és beszélgetnek. A pap azt mondta, hogy örvendek, hogy szülőfalumbeliekkel találkoztam, de azt hallottam, hogy itt van Dimény János, és vele is szeretnék találkozni. Akkor megismertem, hogy ez a pap Dávid Feruska, akivel én negyedik osztályos koromig mindig egy padban ültem. Odamentem és szóltam. Itt van Dimény Jánoska, Feruska, igaz, hogy rossz bőrben, mert sokat voltam beteg, Megnézett és ő is megismert. Egy kicsit elérzékenyedett, megcsókolt és azt mondta: – Hát bizony, Jancsika, maga mindig jobb tanuló volt, mint én. Aztán elbeszélgettünk, ott voltak a többiek is, névleg Veres Tamás, Dombora András, Szász István, Nika József, Dombora Márton, Tök Illés. Aztán elmondtam, hogy itt van még Szász Jenő, Szász Domokos az osztályunkból, csak Bede Feri tűnt el, őt rég nem láttam. Aztán beszélgettünk volna még tovább, de jött az ebédidő, és így elbúcsúztunk.

Itt, ebben a nagy erdőben állandóan volt vagy 2000 katona tartalékban, és még sok kisebb-nagyobb alakulat. Sokféle emberrel ismerkedtem meg. Esténként a fedezékben nagy énekszó volt. Az alsórákosiak mindég azt énekeltek, hogy:

Ezer esztendeje annak,
Hogy a magyarok itt laknak.
Most akarják, most akarják kiirtani,
De az Isten, a nagy Isten nem engedi.

Asztalos, készíts koporsót,
Egy egész ezrednek valót,
Piros vérrel, nagy betűkkel írd rá eztet:
Itt nyugszik a kettős sárgás gyalogezred.

Volt egy Szász nevű fiatal krizbai katona, aki valahonnan hegedűt szerzett, és a tiszteknek mindig csak ezt húzta:

Holnap ha alkonyul, jöjj hozzám szép kis babám,
Hiszen az esküvőt megtartjuk holnapután.
Érzem még egyszer szerelmes csókod,
Legyek az életben még egyszer boldog,
Holnapután.

Ennek még volt folytatása is, de elfelejtettem. Ennek a Szász nevű katonának úri dolga volt a hegedűje után, mégis eltűnt egyszer!

1916. május elsején kértem a főhadnagy úrtól szabadságot. A főhadnagy úr meg is ígérte, és azt mondta, lehet, együtt fogunk hazamenni, mert ő is szeretne szabadságra menni. Pár nap múlva felkerestem Szász Domokost, aki a 19. zászlóaljnál szolgált. Nagy örömben volt, mert elő volt jegyezve szabadságra. Innen csak késő este érkeztem haza. Vacsora után még Szász Jenőt kerestem fel és újságoltam neki, hogy Szász Domokos készül szabadságra, és nem sokára én is, és újságoltam neki, hogy kikkel találkoztam, legutóbb Dávid Feruskával. Panaszkodott, hogy ő milyen szerencsétlen, mennyit kell dolgozzon. Hiába van a szakaszában falunkbéli szakaszvezető, névleg Kis Dávid, nem pártolja, sőt, ha kell, hozzá sem szól. Nagyon megsajnáltam Jenőt, próbáltam vigasztalni, de nem lehetett.

Mióta megtudtam, hogy szabadságot fogok kapni, nem volt nyugtom. Szerettem volna odakiáltani az egész világnak, hogy én haza fogok menni. Másnap megint felkerestem a második zászlóaljnál lévő földi jeimet, találkoztam Feruska volt iskolatársammal is. Ekkor is olyan szomorú nagy gyermek volt, mint iskoláskorában. Talán ő is megérezte a veszét, mert a következő hónapban, 1916 júniusban őt is meglőtték az oroszok a szkrobonói ütközetben. A homokos lengyel föld magába fogadta őt is, mint annyi más bajtársunkat. Teltek-múltak a napok, aztán május 19-én hívtak az irodába, hogy kész a szabadságoslevél. Kifizették a zsoldot és egyéb illetményeket, orvosi vizsga és még egyéb

hókuszpókusz, este lett. Ezen az estén nem indultunk, mert valami pecsét még hiányzott, amit csak 20-án lehetett elintézni. Búcsúvacsorát rendeztünk, ami rumos teából állott. A búcsúzásra a közelben lévő Szász Jenőt is elhívtam azzal, hogy írjon haza levelet, vagy ha valamit akar, azt is elviszem. Ittük a rumos teát, ettük a cvibakot, jó volt a hangulat, csak Jenő volt szomorú. Mért vagy oly szomorú, Jenő, kérdeztem. Hogyne lennék, felelte, mikor mi hárman egyszerre rukoltunk be, te igaz, valamivel hamarabb jöttél a frontra, de Domokossal mi egyszerre, ő már hazament, most mész te is. Én pedig, meglátod, itt fogok meghalni. Ezeket a gyűrűket vidd haza a szüleimnek, és ezt a levelet, s mondj nekik, amit akarsz. És elkezdett sírni. Hiába vigasztaltuk. És úgy lett, ahogy ő érezte, mert én többet sohasem találkoztam vele. Mire én visszatértem a harctérre, ő már halott volt.

Én másnap búcsút mondtam az orosz frontnak, azzal a gondolattal, hogy 22 nap múlva újra ott fogok jelentkezni. De a sors könyvébe más volt megírva, én a Gordistye előtti frontot örökre otthagytam. 20-án reggel gyalog indultunk az állomás felé. Molcsán volt az induló vasútállomás, itt délután kettőkor indult velünk egy katonai gyorsvonat. Breszt-Litovszkban átszáltunk, és Varsón keresztül Odenberg-Kassa felé zakatolt velünk a vonat. Kassán állt egy kicsit, ott leszálltam, s azután csak Brassóban szálltam le újra. Május 24-én itthon voltam Komollón. Nagy volt az öröm, csak az volt a baj, hogy amíg odavoltam, édesapám és Kicsi mómám meghaltak.

Otthon segítettem édesanyám kicsi gazdaságában, halászni, fürödni jártam, és már majdnem vissza kellett volna menni, amikor dr. Csíki uzoni orvos valamilyen járványos betegség miatt egészségügyi zárlatot rendelt el. Dr. Csíki a községházán mindenkit beoltott. Mire lejárt a zárlat, a már régi spekuláns Veres András elrendezte az uzoni jegyzőségen, hogy adjanak be kéréseket, hogy mint azelőtti gépészek, mentsenek fel a cséplés alkalmára.

Július első napjaiban lejárt a zárlat. Az orvos és a csendőrség a szabadságos levél hátára rávezették, hogy miért késtünk. Mi, Szász Domokossal nem a frontra mentünk, mint ahogy kellett volna, hanem Prága városába a József kaszárnnyába, itt volt a kettes közös gyalogezred kiegészítő parancsnoksága. Itt jelentkezünk az ezredirodán, onnan elküldtek Páldeák őrmesterhez. Amikor meglátta a szabadságos leveleinket, nagyot ordított, hogy hol voltunk mostanáig. Legyen szíves

megnézni őrmester úr, a levél hátát, onnan mindent megtud, feleltem én. Mikor elolvasta azt mondta: Rendben van, spekulánsok, menjetek a második századhoz. Erre Domokos szólalt meg. Őrmester úr, kérem alázattal, baj van. Na mi a baj, kérdi nagy gorombán. Az a baj, hogy mi a fronton csak 21 napra kaptuk meg a zsoldot meg a menázs cuslagot, így hát kérjük alázattal az őrmester urat, hogy a közbeeső időre a mostani illetményeinket kifizetni szíveskedjék. Erre az őrmester úr üvöltözni kezdett, hogy így disznók, úgy disznók. Nem szégyellik magukat, mások a fronton véreznek, maguk spekulálnak, s a kincstár fizesse ki a maguk lógási díját is.

Én ez idáig egy szót sem szóltam, de nagyon mérges voltam, és ezt mondtam: Őrmester úr, kérem alázattal, ha nem muszáj, ne fizesse ki. Mit hogy ne fizesse ki, mikor ez nekünk jár, mondta Domokos. Takarodjanak, jöjjenek holnap reggel, majd akkor meglátjuk. Igen, őrmester úr, kérem alázattal, mondtam én. Domokos csak morgott.

Másnap reggel megjelentünk, az őrmester úr csak várakoztatott. Nemsokára kopogtatás volt az ajtón, s belép egy magas főhadnagy, az én főhadnagyom, Zalczer. Hát maga, Diményke, nem ment vissza a frontra? Nem, feleltem, és elmagyaráztam az esetet, úgy, ahogy történt. A főhadnagy úr megölelt, nagyon boldog volt, hogy látott, de én még boldogabb, mint ő, és most, amikor öregségemben eszembe jut, könnyes a szemem. Mert hozzám az életben jobb ember sohasem volt, mint ő. A főhadnagy azt mondta: Hát Diményke, maga nagyon szerencsés volt, és én is, hogy elmentünk szabadságra. Mert kint a fronton nagy dolgok történtek, nagy támadás volt, a két ezredből csak egy lett. Aztán elmondtam, miért is vagyunk az irodán, és mutattam a felmentési kérvényemet. Nem is tudtam, Diményke, hogy maga a gépészethez is ért. Őrmester úr, maga rendezze ezeknek az embereknek a felmentési kérvényét, hogy minél hamarabb mehessenek haza. Aztán elrendezte a saját dolgát az őrmesterrel, majd elment. Ahogy a főhadnagy elment, az őrmester magatartása azonnal megváltozott.

Pár nap alatt elrendeződtek a hazameneteli papírok, és három nap alatt megint 'hon voltunk.

Én Nika Mihálynak lettem az etetője, egy stabil motorgéppel csépel-tünk, 1916-ban nagyon bő termés volt, csak az volt a baj, hogy férfimunkaerő kicsi volt. Csodálkoztam, hogy az asszonyok, lányok

mennyit dolgoztak. Két hétig Komollón csépeztünk, aztán felmentünk csépelni a Rétyi Nyír szélébe.

Úgy emlékszem, hogy 1916. augusztus 27-én vasárnap délután hazamentem édesanyámhoz tisztálkodni. És látom, hogy egy repülő kering Komolló felett. Ez a repülőgép nekem nagyon gyanús volt, hisz ide a legközelebbi front is nagyon messze volt, mit keres hát ez a repülő itt nálunk? Ezen az éjjel 'hon háltam, édesanyámmal úgy terveztük, hogy reggel korán kelek és megyek sarjút kaszálni. El is indultam a rétre, mikor a vízen átmentem, hallok két ágyúdörrenést a Bodza felől. Én a politikában nagyon járatlan voltam, nem tudtam, hogy milyen a viszony a Monarchia és Románia között, és elkezdtem kaszálni. Alig tíz percig kaszáltam, s hát a faluban hirdetik, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia között kitört a háború, és meneküljön mindenki. Ez volt 1916. augusztus 28-án. Én a kaszálást abbahagytam és hazamentem, odahaza nagy volt a felfordulás. A géptulajdonos Nika Mihály lejött, hogy valahogy segítsék a cséplőgépet az asztagok közül kihúzatni. A gépész visszajött az ökrökkel, a gépeket elrendeztük. És én hazamentem édesanyámékhoz. Édesanyám sírt, én vigasztaltam: édesanyám, ne sírjanak, maradjanak idehaza, ne meneküljenek el. Én katona vagyok, nekem menni kell. Nem maradunk, mindenki készül, mi is megyünk. Nem volt mit csinálni, délután elindultunk. Akkor éjjel megháltunk az oltszemi réten, a nagy szekértáborral, másnap átmentünk a Hatodon a nagybaconi úgynevezett Méheskertbe. Az úton nem lehetett továbbmenni. A falunak több mint fele visszatért. Mi, akik katonák voltunk, féltünk, nehogy fogságba essünk, de azért a szekereket mégis hazakísértük. A román katonák már megjárták a falut, de ki is mentek, a falu üres volt.

Voltunk vagy tizenketten otthon, névleg Dimény János, Dimény András, Nika Mihály, Nika József, Szász Domokos, Szász Antal, Módi András, Veres Gyula, Veres László, Dombora Márton, Módi Gábor. Ezek közül ma már csak ketten élünk Szász Domokossal. Estefelé indultunk Angyalos felé Benkő Dávid kétlovas szekeren. A román csapatok előőrsei előttünk haladtak el, egy csapat lándzsás lovas Szentgyörgy felé haladt, egy másik, szintén lovas csapat Besenyőtől Angyalos felé haladt. Megvártuk, amíg elhaladtak, aztán utánuk mi is indultunk, Angyalos, Gidófalva, Kőröspatak volt az útirány. Kőröspatakon megháltunk, reggel korán a Vadason keresztül Középjátára

mentünk. Innen Miklósvárra, ahol megháltunk. Másnap aztán több falun keresztül Homoród-Kőhalomba értünk. Itt már nagyon sok osztrák és német csapat volt, akik készültek a románok előnyomulását megállítani. Pár napot időztünk itt, mert nagyon nehezen lehetett vonatot kapni, s itt még újabb komollóiakkal találkoztunk, úgyhogy felszaporodtunk 18-ra. Már az ennivalónk is fogyott, ezért vásároltunk egy kis bivalybornyút és egy kecskegidát, ami a menekülőknek csak teher volt, így olcsón kaptuk. Egy szász embertől kaptunk egy nagy rézüstöt, ebben készítettünk tokányt pityókával. Miután vonatot kaptunk, Budapestig meg sem álltunk. Budapestre mikor megérkeztünk a Keleti pályaudvarra, várt a Menekültügyi Hivatal. A Murányi utcában egy leányiskolában helyeztek el. Itt kaptunk valami segílyt, és azt a felhívást, hogy mindazon férfiak, akiknek valamilyen felmentésük van, vonuljanak be az illetékes csapattestükhöz. Mi még pár napig csavarogtunk, aztán a katonarendőrség nyomására elutaztunk Prágába. Itt, Prágában, amikor megérkeztünk, annyi volt a mindenfelől bevonult katona, hogy a József kaszárnyában még az udvaron sem volt hely. Másnap aztán egy 1000 emberből álló marsbatalion, azaz menetzászlóalj indult az olasz frontra, s így hely ürült a részünkre is. Kezdték beosztani, kit ide, kit oda. A géppuskaféléket külön állították. Azt beszéltek, hogy valamelyik hadianyaggyárba viszik őket Bécsbe. Már-már én is oda akartam állni, hiszen ezek között volt Nika Mihály, Nika József és Szász Domokos is. Ekkor megláttam az udvaron az én főhadnagy uramat. Mikor meglátott, megölelt, mint rendesen, s megkérdezte: Mi az, Diményke, maga itt van? Aztán elmondtam mindent. Hát Diményke, én itt géppuskászad-parancsnok vagyok, kérezzék hozzám. Köszönöm, főhadnagy úr, feleltem. Végtelenül boldog voltam. Domokoséknak megmondtam, hogy nekem nem kell semmilyen hadianyaggyár. Szívesen megyek én a pokolba is, csak az én főhadnagyomat láthassam. Hiszen tudjátok, hogy ki nekem Zalczer főhadnagy úr!

Azután kiderült, hogy Domokoséket sem vitték hadianyaggyárba, hanem egy aknavető tanfolyamra Sigendorfba, onnan az olasz frontra. A mi géppuskás századunk is olyan volt. Volt benne néhány kiképző altiszt, de a legtöbben kiképezni valók voltunk. Egy embernek a kiképzése hat hétig tartott, ezért sokan jelentkeztek géppuskás kiképzésre, mert úgy gondolták, hogy amíg tart a kiképzés, addig nem viszik

ki őket a frontra. Ekkor, 1916-ban a katonák élelmezése még tűrhető volt. Napjára kaptunk fél komisz kenyeret.

Prága nagyon szép város. Közepin folyik el a Moldva folyó. Nagyon szép a Moldván a Szentek hídjá, meg aztán a városban a Szentek temploma. E templomban van egy nagy harang. A harangnak a peremén 12 apostol. Minden apostol kezében van egy kalapács. Mikor például 1 az óra, előáll egy apostol, felemeli a kalapácsot, és egyet nagyot üt a harangra. A harangszó tiszta időben messze elhallatszik. Amikor 12 az óra, a harang körbefordul, s szerre jön minden apostol, s ráüt a harangra.

Nekem a kiképzés a főhadnagy úr jóvoltából 10 hétig tartott. Ekkor egy szakaszt állítottak össze, amelynek az lett volna a hivatása, hogy a harctéren, a front megett a frontról hátravezényelt katonákat kiképezze géppuskásoknak. Ennek a szakasznak Ausbildungzug volt a neve. Parancsnokunk egy Bojom nevű, brassói származású főhadnagy lett. Ez a szakasz olyan rokkant emberekből volt összeállítva. Én is vesebajos voltam, persze csak a Zalczer főhadnagy jóvoltából. Szabó főhadnagy orvos úr minősített annak.

Aztán 1916. december elején búcsút vettünk Prágától, és indultunk Doberdó felé víg muzsikaszóval, mert Csúz nevű őrmesterünk nagyon szépen tudott hegedülni, dacára a tüdőbajának. E szakaszban egyébként sok közelfalusi ember volt, így László Géza szentgyörgyi, Keresztes Lajos lécfalvi, Darabont nevű magyarósi, akik még ma is élnek, és sokan mások, de azok már nem élnek. Három napi utazás után megérkeztünk Lipiczára. Ez nevezetes hely volt, mert Ferencz József császárnak itt volt egy híres lótenyészet, ahol a híres lipiczai lófajtát tenyésztették. Különbben itt még decemberben is szabadon nyílt a rózsa, és az egész helységet babérrerdő vette körül, de itt ismerkedtem aztán meg a Bóra nevű széllel, amelyikhez képest a Nemere semmise. Egy éjjel azt hittük, hogy barakkostól együtt elvisz. A frontról hátravezényeltek vagy 200 embert, köztük a komollói Dombora Mártont is, és megkezdtük a kiképzést. Én vagy két hét múlva gyakorlatozás közben elestem, és úgy megütöttem az oldalamat, hogy két nap múlva Szeannára vittek a kórházba 40 fokos lázzal, ahol megoperáltak, és 3 nap múlva Laibachba vittek. Itt megvizsgált egy cseh orvos, nagyon jó ember volt, a sebemet újrakötözte és azt mondta: trebe dobre menász klájne magyar. Én a helyzettel nagyon meg voltam elégedve, de csak

10 napig tartott. A laibachi kórházban sok olyan dolgot ismertem meg, amiről addig halvány fogalmam sem volt. Abban a kórteremben, ahol én is voltam, voltunk vagy 20-an, ezeknek nagy része szimuláns volt, azon jártak, hogy a sebeik ne gyógyuljanak. Volt olyan, aki éjjel saját maga alá vizelt, meg olyan is, amelyik a végbelin lévő sebet valamivel kente, hogy ne gyógyuljon. Már engemet is kezdtek megtanítani a szimulálásra, de szerencsém volt, és elvittek Varasdra. A varasdi kórházban sok könyvet olvastam, mert volt egy fiatal apáca, ki könyvekkel ellátott, de úgy éheztünk, mint a kutyák. Szerencsére volt a kórházban egy Varasdhoz közeli faluból származó horvát katona, akivel többször hazaszöktünk, ott jól éltünk, és visszafelé még fel is pakoltak. Itt is voltam vagy négy hétig, ekkor már nem voltam beteg. Egy éjjel riadóztattak, és azt mondták, hogy vissza a frontra. Én azt nemigen hittem, mert jó, hogy én nem voltam beteg, de láttam, hogy milyen sok gyenge ember van. Aztán amikor a vonat észak felé indult el, mindjárt tudtuk, hogy valamelyik másik kórházba visznek el. Estére már meg is érkeztünk Kőszegre, ahol a vasút mellett egy hatalmas, barakkokból álló kórház volt. Itt vagy negyvenünket elhelyeztek egy barakkban. Én reggel kezdtem tanulmányozni a helyzetet, mert beteg nem voltam, csak éhes. Azt tapasztaltam, hogy ebben a kórházban csak női alkalmazottak vannak, azok takarítanak, ők hordják szét az ételeket a betegeknek a barakkokba. Katona csak néhány őrmester van valami őrséggel. Reggelire kávé kaptunk egy kis kenyérral. Én azt megettem, az ágyamat rendbe raktam, felöltöztem és elindultam széjjelnézni, hogy vannak-e ismerősök. Járkálás közben a konyha előtt haladtam el, és olyan jó szag csapta meg az orromat, hogy megálltam és benyitottam. Látom, hogy vagy négy asszony sürgölődik. Illedelmesen köszöntem, ők fogadták és azt kérdezték: mi tetszik, vitéz úr? Hát legjobban az tetszene, ha ma délben jóllakhatnám, mondom én. Az asszonyok pisolyogtak és azt kérdezték: krumplit tudna-e hámozni? Hogyne tudnék. Azonnal neki is fogtam, és hántottam a pityókát, és amit mondtak, mindent segítettem. Aztán délben rendes ebédet kaptam. Ebéd után is segítettem, amit lehetett, aztán este a vacsorát széthordani. Vacsora után megint jártam a barakkokat földieket keresni. Háromszékit nem kaptam senkit, hanem találtam egy somogyi gyereket, megtudtam tőle, hogy ő is a kettesekhez tartozik, és megkötöttem vele a barátságot. Másnap már ketten hántottuk a pityókát a konyhán.

Harmadik nap is hántottuk, amikor betoppan a konyhára egy őrmester. Ti mit kerestek itt, kérdezte? Mi, őrmester úr, nem keresünk semmit, hanem csak krumplit hámozunk, segítünk az asszonyoknak. Hát ti nem vagytok betegek? Nem, őrmester úr, alázatosan jelentem, én már három napja nem vagyok beteg, s a kollegám pedig két napja. Ha nem betegek, jöjjenek velem, egy kis dolgom van magukkal. Parancsára, őrmester úr, feleltem neki. Figyeljetek rám, nekem rátok szükségem van, ma este egyet s mást ki kellene szállítani innen a lakásomra. Gyere, mondja nekem, megmutatom, hogy hol kell kimenni, és a városban melyik házban kell letenni, s ha ezt ügyesen csinálják, nagyon sokáig hámozhatják a krumplit. Nyugodt lehet, őrmester úr. Aztán este, szürkületben úgy 15-15 kilónyi szajrét kiszállítottunk az őrmester lakására. Nem volt nehéz, egy réten mentünk át, nem kellett félni semmitől. Aztán mikor a szajrét átadtuk, az őrmesterné asszony mindig megkínált valamivel, a legtöbbször itallal, így aztán Kőszegen nagyon jól telt.

1917. április közepe lehetett, amikor egy reggel vittük a betegeknek a reggelit. Az egész kórházban meglepetésszerű nagyvizit volt. Mikor a reggelivel beléptünk abba a barakkba, ahol mi is aludtunk a bajtársammal, akit Molnár Jánosnak hívtak, éppen ott volt a vizsgálat. Egy orvos őrnagy tartotta a vizsgálatot, de ott volt az őrmester is, a miénk. Ahogy beléptünk a terembe, az őrnagy azonnal meglátott és ránk kiáltott: Jertek ide, te mi vagy – mondta nekem. Én meg voltam ijedve, és azt feleltem beteg vagyok. Ha beteg vagy, miért nem döglesz az ágyadban? Én erre már rendbejöttem, és bátran azt feleltem, azért nem döglöm, mert nem vagyok dögleni való. Az őrnagy erre ordítani kezdett, a szemei ki voltak dülledve. Vetkezzél le, hogy vizsgáljalak meg. A bal oldalomon, a szívem fölött vagyok megoperálva főtörzs orvos úr, alázatosan jelentem. Jóformán oda sem nézett, elordította magát: ferflukter svájneráj bágázs, fordulj meg, hogy rúgjalak seggbe! Engem erre a méreg elöntött, mert őszintén írom, velem így még a tiszték részéről senki nem beszélt. Ahogy megfordultam, fél szemmel hátrafelé néztem, s mikor hozzám rúgott, előreszöktem, s így ő a levegőbe rúgva az egyensúlyát elveszítette, s egy ágynak nekiesett. A többit már nehéz leírni. A kórteremben az összes beteg elkezdett kacagni. Az őrnagy orvos úr valósággal üvöltözött, hogy fogjanak meg. Én pedig nem akartam megállni. Nekem a betegek részéről jött

kacagás, mintha biztatás lett volna. Nem álltam meg, átszökdöstem az ágyban lévő betegeket. Tudja a Jóisten, mi volt velem, nem félttem. Kergettek: az őrnagy orvos, az őrmester, két jó kemény apáca. Aztán a nagy bögésre még a szomszéd kórteremből is jöttek, végül mégis lefogtak, az őrnagy belém rugdosott, de erre én kezdtem el ordítani úgy, hogy az ordításomra az őrnagy szépen szólt, én elhallgattam, aztán az őrmester és két katona elkísértek, s egy sötét fülkébe bezártak.

Itt ültem estig. Rettenetesen el voltam keseredve, mert nagyon fájt nekem, hogy ezt a megalázást egy orvos őrnagy részéről kellett elszenvedjem. Este úgy hét óra tájban jött az őrmester hozzám, vigasztalt. Elvezetett a konyhára, jól vacsoráltam. Ott volt Molnár János is, s mindenki szomorú volt, úgyhogy én kellett megvigasztaljam az egészet.

Aztán másnap megkaptuk a nyílt parancsot Prágába. Elbúcsúztunk minden ismerősünktől, és útra keltünk Prága felé.

(Folytatás a következő lapszámban.)

*Köpeny (Giotto után), No 508., 2016
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*